

ӨЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

**ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ
ТЕОРИЯСЫ КАФЕДРАСЫ**

Алматы
«Қазақ университеті»
2014

ӘОЖ 378
КБЖ 7458
К 17

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
80 жылдық мерейтойы қарсаңында 1957 МҚ «Абай-Шәкәрім
шығармашылығын зерттеудің жаңа бағыттарын негіздеу мәселелері»
ғылыми жобасы қаржысы есебінен шығарылды*

*Жалпы редакциясын басқарған
филология ғылымдарының докторы, профессор Қ. Әбдәзүлі*

*Редакциялық жұмыс тобы:
филология ғылымдарының докторы, профессор Қ. Мәдібаева,
филология магистрі Н. Түсіпхан*

Құрастырушы Р. Әуесхан

Қ 17 **Қазақ әдебиетінің тарихы және теориясы кафедрасы / жалпы ред.**
басқ. Қ. Әбдәзүлі. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 312 б.
ISBN 978-601-04-0337-6

Бұл жинақ филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультеті
қазақ әдебиетінің тарихы және теориясы кафедрасының оқытушы-
профессорларының шығармашылық бағыттары туралы ой қозғайды.

ӘОЖ 378
КБЖ 7458

ISBN 978-601-04-0337-6

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2014

РОМАН ЖӘНЕ КЕЙІШКЕР БОЛМЫСЫ

Өзінің дара қолтаңбасымен, шынайы талантымен алпысыншы жылдары әдебиет әлемінде өзгеше өрнек салып, өзіне ғана тән стильмен танылып, аз ғұмырында бір шоғыр дүние қалдырып үлгерген суреткер жазушының бірі ретінде Ақан Нұрманов есімін атауға болады. Үстіміздегі жылы 80 жылдығы аталып өткен қаламгердің қаламынан туған «Аққу шоғыры», «Күн ертеңге ауып баралы», «Ор», «Күзде ашылған гүл», «Ымырт», «Құланның ажалы» т.б. туындылар сол кездің өзінде-ақ оқырман ықыласына бөленіп, көпшіліктің көзайымына айналып үлгерді. Торғай даласының шерлі тарихын өзінің көркем шығармаларына арқау еткен Ақан Нұрмановтың соңғы туындыларының бірі «Құланның ажалы» атты шығармасы. Романдағы Құлан да, Сардар да, Әліби де – тарихи тұлғалар. Бірі шығармада өз атымен аталса, бірі Кейкі Көкембайұлының, бірі Амангелді Имановтың көркем бейнесін тірілтікен. Құлан арқылы Кейкі батырдың нағыз шынайы бейнесін көрсетуге талпынуы, кешегі қылышынан қан тамған кеңестік идеологияның тұсында-ақ Торғай даласындағы ұлт-азаттық күресінің белсенді сарбаздарының бірі, алашшыл азаматтардың соңғы тұяғы істетті Кейкі образын өзінің шынайы болмысымен көркем кейіптеуі – жазушының көзсіз батырлығы, рухани ерлігі десек, қателеспеспіз. Әрине, Кейкі батырдың көркем әдебиеттегі бейнесі Ғ. Мүсіреповтің «Амангелді» пьесасында, М. Жұмағұловтың «Қыран қазасы қияда» романында азды-көпті сомдалғанын, ал кейінірек жазылған С. Тұрғынбекұлының «Кейкі батыр» дастанында Кейкінің ержүрек бейнесі, тарихтағы өзіндік орны барынша шынайы жырланғанын айтуға тиіспіз. Дейтұрғанмен, заман кейіпін, дәуір бастан кешкен дүрбелеңді естіп-біліп, теріп-түйіп өскен Ақанның өңір тарихының қат-қабат тіршілігін, саналуан оқиғаларын Құлан бейнесі арқылы тұтас кезеңнің, заман шындығының бейнесін дәл, әрі шынайы көрсете білуі, сұрқия заманның бет-пердесін сыпырып, шын кейіпін сом-

дауы, өмір шындығын өнер тілімен келісті суреттеуі, осының бәрі, айналып келгенде, жазушының суреткерлік шеберлігі демеске лаж жоқ. Ақанның тіл шеберлігі, суреткерлік әлемі туралы әркез айтылып та, жазылып та жүр. Кейіпкерлерінің ішкі әлеміне терең бойлау барысында қаламгер адам жаратылысының, түйсігінің небір қалтарысын қазып көрсету, қоршаған ортадағы толып жатқан іс-әрекетті кейіпкерлерінің ішкі ой арпалысымен, жан толқынысымен қабат өріп, қағар суреттеуге ерекше мән беріп, сол арқылы адамның жан дүниесіне үңіліп, психологиялық «менің» ашып көрсетуге, үлкенді-кішілі болмыс-әрекетінің мән-жайын көркемдік тұрғыда саралап, жан-жақты зерделеуге айрықша көңіл аударып, шынайы шығарма талабына жауап беретін дүниелер тудыруға қаламгерлік күш-қуатын сарқа пайдаланғанын сергек сезімді оқырманның білетіні анық. Қаламгердің шеберлік даралығын, суреткерлік парқын айқындайтын кейіпкер диалогтары мен ішкі монологтары, штрихтар мен детальдер, авторлық баяндаулар мен лирикалық шегіністер, прозаға тән күрделі көркемдік бейнелеу құралдары мен айшықты суреттеулер, адам көңілі күйімен астасып кетіп жататын табиғат пен қоршаған орта кескіні, қол мерген атанған Құланның атқыштығынан, қабарманның рухани жан дүниесінен сыр беретін сан алуан әдіс-тәсілдер. Міне осының барлығы да көркемдік қызмет аясында жұмсалып, Ақан туындыларының көркемдік әлемін, қанық бояуын танытып тұр. Кейбіріне көңіл аударсақ: «Сол сәтте әкесінің шімі мылтығы күрс ете түсті. Ешкі тұрған жерді, тал маңайын көктүтін жауып кетті, үріккен киіктер дүркіреп қызған Құлан қатар зулап бара Әкесі жаққа қарауға мұршасы келмеген Құлан қатар зулап бара жатқан қос жас текені қос өкпенің тұсынан қабаттай алып тартып жіберді, мылтығын асығыс оқтап, ұзай берген тағзы біреуін түсірді» [1, 70], «Жер дүниені қызғылт шұғыласына малып, мыстай бақызған ай жоғарылай түсті. Айдың айнымалы нұрында жайпақ төбешіктер зорайып, жасаман шш, тобылғы шогырының өзі үй орнындай болып көрінеді. Шөп басын самал тербегенде ұлғайып ұзарған селдір көлеңкесі толықп, жсер көшіп бара жатқандай әсер береді» [1,70], «Шығыс жақ жаңа алаулап келеді. Түн көлеңкесі үйелеген төбе баурайлары бірте-бірте

МАЗМҰНЫ

Қазыбек Г. Дестүрі бай, даңқы зор ұжым	3
Кәкішұлы Т. Тарихымыздағы ерен тұлға	10
Әбдесұлы Қ. Менің рухани ұстаздарым	22
Темірболат А. Хронотоп рәсәсаза М.О. Ауэзова «Сиротская доля»	34
Бисенғали З. Халел Досмұхамедов еңбектеріндегі ұлттық рух	48
Әбдиманұлы Ө. Сөз өнері ілімінің көшбасшысы	64
Сейітжан З. Шежіре – шығарма	99
Тілепов Ж. Сұңғыла жанның сұлулық әлемі	110
Мәдібаева Қ. Абайтану арналарында	123
Абдулина А. Психопозитивтік дискурс в романе А. Кекильбаева «Конец легенды»	132
Ахмет К. Абай туралы алғашқы пікірлер	141
Үмбетаев М. Абай және әнші ақындар	150
Бұлдыбай А. Қара өлең күдіреті	166
Болатова Г. Учет различия синтаксических возможностей двух языков (На материале романа-эпопеи М.О. Ауэзова «Путь Абая»)	172
Әбдіқұлова Р. Х. Сүйіншілиевтің әдебиет тарихы жайлы толғамдары	185
Қалқабаева С. Кенесары рухын танытқан дастан	198
Сағындықов Н. Аз-Замахшари – шығыс ренессанстың көрнекті өкілі	206
Бисенбаев П. «Жүсіп-Зылиха» дастанындағы қайырымды билеуші тұлғасы	213
Шортанбаев Ш. Роман және кейіпкер болмысы	228
Мекебаева Л. Көркем шығармада монологтардың қолданылуы	235
Дәрібайұлы С. Егіншілік жөніндегі фольклор	247
Жүсіпова А. Әдеби-интеллектуалдық еңбекті нарықтық қатынастарға бейімдеу	